

XITOIY HIKOYALARIDA QO‘LLANGAN AYRIM MUROJAAT SO‘ZLARINING YASALISHI XUSUSIDA

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7335243>

Quliyeva Durdona Asliddinovna

SamDCHTI Yaqin Sharq
tillari kafedrası o‘qituvchisi

***Annotatsiya:** Maqolada xitoy tilida mavjud bo‘lgan ba‘zi murojaat so‘zlarining ibora va hikoyalarda qo‘llanilishi hamda ularning yasalishi ko‘rib chiqiladi. Xitoy tilidagi iboralar hamda hikoyalardan keltirilgan parchalar tarkibida mavjud murojaat so‘zlarining affiks hamda suffiks qo‘shilishi natijasida yasalganligi va qaysi ma‘nolarda ishlatilishi tahlili qilinadi.*

***Kalit so‘zlar:** affiks, suffiks, ibora, hikoya, hurmat, qarindoshlik atamaları*

ABOUT THE FORMATION OF SOME WORDS OF ADDRESS USED IN CHINESE STORIES

Kulieva Durdona Asliddinovna

the teacher of the Department of
Middle Eastern Languages of the
Samarkand State Institute of
Foreign Languages

***Annotation:** The article discusses the use of some reference words in Chinese in phrases and stories, as well as their formation. It is analyzed whether the existing reference words are formed as a result of adding affixes and suffixes and in which meanings they are used in Chinese phrases and excerpts from stories.*

***Key words:** affix, suffix, phrase, story, respect, kinship terms.*

Hikoyalar va iboralar xalqning uzoq asrli an‘analari, urf-odati, madaniyati va tarixini aks ettiruvchi til birliklarini hisoblanadi. Har bir tilning o‘ziga xos xususiyati undagi muhim qatlam hisoblanmish turg‘un iboralar – frazeologizmlarda yaqqol ko‘zga tashlanadi. Zero, iboralar kishilar orasida yuzaga keladigan turli munosabatlarni qisqa, lo‘nda va ta‘sirchan qilib ifodalaydi. Tilda frazeologizmlarning qanchalik ko‘p bo‘lishi usha til imkoniyatlarining shunchalik kengligidan dalolatdir. Yuzyilliklar bo‘yi xalq badiiy tafakkurining mevasi sifatida yuzaga kelgan iboralar avloddan-avlodga o‘tib kelaveradi. Iboralar zamonlar osha sayqallanib boradi, mazmunan teranlashadi. Ularda kishilik turmushining, xalq tafakkurining serqirra tomonlari o‘z ifodasini topgan.

Chet tilini o‘rganish davomida ham aynan iboralar mavzusi juda ham qiziq va serqirra hisoblanadi, biror chet tilida mavjud iboraning ayni ekvivalentini toppish tilni o‘rgatuvchidan ham, o‘rganuvchidan ham yuksak mahorat va katta so‘z boyligini talab qiladi. Frazeologik birliklar semantikasi lingvistikada chuqur va har tomonlama o‘rganishni talab etadi. Ular bir tomondan, til birligi sifatida muayyan tushunchani ifodalab leksemalarga teng tursa, ikkinchi tomondan, ularning ifoda va mazmun munosabatida nomuvofiqlik mavjud bo‘ladi.

Xitoy tilini o‘rganuvchi chet elliklarga ma‘lumki xitoy tili nafaqat iyeroglifik yozuvi, to‘rt xil ohang bilan farqlanuvchi talaffuzi bilan, balki, chuqur ma‘noga ega iboralari bilan ham ahamiyatli hisoblanadi. Xitoy tili iboralarining o‘ziga xos jihati shundaki, har bir iboraning yuzaga chiqishiga

sabab bo'lgan hikoyalar mavjud aynan mana shu hikoya iboralarini o'rganib tahlili qilish davomida biz o'rganilayotgan ibora qaysi ma'noda ishlatilayotganligini, qanday holatda uni ishlatish mumkinligini hamda ona tiliga mos keladigan aniq bir ekvivalentini aniqlashtirishimiz mumkin bo'ladi. Iboralarda qatnashuvchi personajlar, obrazlarning hatti-harakatlari bilan birgalikda, hattoki ularning o'zaro murojaatidan yoki personajlarga berilgan ismlardan ham mazkur personajlar qanaqa xarakterda ekanligini aniqlab olishimiz mumkin.

Hozirgi xitoy tilida so'z yasashining asosiy usullaridan biri affiksial va suffiksial yo'ldir. Hozirgi xitoy tilidagi so'z yasovchi affiks va suffikslarning aksariyati mustaqil ma'noli so'zlardan kelib chiqqan. Xitoy tilida sezilarli morfemadan affiksial va suffiksial morfemaga hali to'liq o'tmagan ko'plab morfemalar mavjud.

Xitoy tilidagi iboralardagi murojaat so'zlarida ham aynan mana shunday so'z yasashini kuzatishimiz mumkin. Misol uchun xitoy tilida ko'p qo'llaniluvchi 此地无银三百两 Cǐdì wú yín sānbǎi liǎng (Bu yerda uch yuz liang (qadimda pul birligi) yo'q) (o'zbek tilidagi ekvivalenti: *Kasalni yashirsang, isitmasi oshkor qiladi*) iborasidagi personajlar ismini olib qaraydigan bo'lsak, unda ibora hikoyasida aks ettirilgan ikkita qo'shni personajlarning kulgili holatini ifodalash uchun aynan shu ma'no yasaydigan suffikslar ham qatnashganligining guvohi bo'lamiz.

不过，张三哪里知道，自己挖坑，埋银子的事早被邻居阿二全都看在眼里了。

Bùguò, zhāng sān nǎlǐ zhīdào, zìjǐ wā kēng, mái yínzi de shì zǎo bèi línjū ā èr quándōu kàn zài yǎn lǐle.

Gapda qatnashayotgan personaj nomi hisoblangan 阿二 Ā èr so'zida qatnashayotgan 阿 Ā so'zi murojaat muloqotida qatnashuvchi suffiks hisoblanadi. Xitoy tilida ismlarni shakllantirishda mehr va yaqinlik hissi ma'nosini bildirishda ishlatiluvchi 阿 prefiksi mavjud bo'lib, xitoy tilida murojaat so'zlarini hosil qilganida mehr va yaqinlik hissini keltirib ifodalaydi hamda u quyidagi holatlarda ishlatiladi:

➤ 阿+ism-sharif

阿陈 Ā chén, , 阿王 Ā wáng, 阿南 Ā nán

➤ 阿+qarindoshlik ma'nosini bildiruvchi so'zlar

阿爸 Ā bà, , 阿妈 Ā mā, 阿婆, Ā pó

Bu turdagi murojaat turlari adabiy xitoy tilida emas, balki, dialektlarda ko'p ishlatiladi.

Yana bir xitoy tilida juda ham ko'p ishlatiluvchi, o'zbek tilidagi “Devorga gapirmoq”, “Dunyoni suv bossa, o'rdakka ne g'am” ma'noli iboralarga mos keluvchi ibora bo'lmish “对牛弹琴” iborasida ishlatilgan jumlada ham murojaat so'zining 公 gōng affiksi orqali yasalganligining guvohi bo'lishimiz mumkin.

古时候有一位音乐家叫公明仪，她的琴弹得很好。优美的琴声不仅常常让听琴的人身临其境，而且连小鸟儿也会飞到她身边来听琴。 - Gǔ shíhòu yōuyī wèi yīnyuè jiǎjiào gōng míngyì, tā de qín dàn dé hěn hǎo. Yōuměi de qín shēng bùjǐn chángcháng ràng tīng qín de réns hēn lín qí líng, érqiě lián xiǎo niǎo er yě huì fēi dào tā shēnbiān lái tīng qín.

Berilgan jumlada ishlatilgan 公 gōng affiksi 明仪 Míngyì ism-sharifiga nisbatan hurmat ma'nosida kelayotganligining guvohi bo'lishimiz mumkin. Kattalarga bo'lgan hurmat, ehtirom, e'tibor ma'nosini xitoy tilida 公 gōng affiksini keltirish orqali ifodalanilayapti.

公 gōng affiksi bilan kelgan murojaat so'zini xitoy adabiyotida mashhur bo'lgan “黑脸包公” hikoyasidan misol keltirib ham tahlil qilishimiz mumkin.

中国宋朝的时候，有一位法官叫包拯。他做事非常工整，人们都很尊敬她，信任他，叫他“包公”。 - Zhōngguó sòngcháo de shíhòu, yōuyī wèi fǎguān jiào bāo zhěng. Tā zuòshì fēicháng gōngzhěng, rénmen dōu hěn zūnjìng tā, xìnrèn tā, jiào tā “bāogōng”.

Yuqorida keltirilgan misollardan bilinib turibdiki 公 gōng suffiksi quyidagi shaklda ishlatiladi:

➤ familiya+公

包公 Bāogōng, 张公 zhāng gōng, 王公 wánggōng

Xitoy tilida murojaat so'zini yasovchi yana bir turdagi mustaqil suffikslar mavjudki ular ismlardan oldin qo'llanilsa katta yoki kichikka bo'lgan murojaatni ifodalaydi. Bular dà (katta) hamda xiǎo (kichik) so'zlari hisoblanadi.

有一天, 老马对小马说: “你已经长大了, 能帮妈妈做点儿事吗?” 小马高兴地说: “怎么不能? 我很愿意帮你做事。” 老马高兴地说: “那好啊, 你把这半口袋麦子驼到磨房去吧。”
Yǒu yītiān, lǎo mǎ duì xiǎo mǎ shuō: “Nǐ yǐjīng zhǎng dàle, néng bāng māma zuò diǎn er shì ma?”
Xiǎo mǎ gāoxìng de shuō: “Zěnmē bùnéng? Wǒ hěn yuànyì bāng nǐ zuòshì.”
Lǎo mǎ gāoxìng de shuō: “Nà hǎo a, nǐ bǎ zhè bàn kǒudài màizi tuó dào mò fáng qù ba.”

Mazkur gapda qo'llanilgan dà hamda xiǎo so'zlari, 马 mǎ (ot) ning katta-kichikligini bildiribgina qolmasdan, balki, ona otga hurmat ma'nosida dà, bola otga erkalash ma'nosida xiǎo so'zlari qo'shilayapti hamda so'zlarga hurmat va erkalash ma'nolarini yuklayapti.

有一年一位老人告诉大家, “年”最怕红色和响声。人们按照老人的话做了, 果然他被红色和乡绅吓跑了。 - Yǒuyī nián yī wèi lǎorén gàosù dàjiā, “nián” zuì pà hóngsè hé xiāngshēng. Rénmen ànzhào lǎorén dehuà zuòle, guǒrán tā bèi hóngsè hé xiāngshēng xià pǎole.

Yuqorida keltirilgan misolda ham hurmat ma'nosida ishlatiluvchi suffiks mavjud bo'lib u lǎo hisoblanadi. Bu yerda lǎo qari ma'nosida emas, balki, yoshga nisbatan hurmat ma'nosida ishlatilinyapti. Murojaat so'zlarini shakllantirishda ishlatiladigan asosiy va ko'p ishlatiladigan prefikslardan biri lǎo prefiksdir. U keksa degan ma'noni anglatuvchi ildiz morfemasi bilan bog'langan. lǎo prefiksi quyidagi shakllar bilan ifodalanadi:

➤ 老+familiya

老李 Lǎo lǐ, 老王 Lǎo wáng, 老张 Lǎo zhāng

Xitoyda Yoshi kichik insonlar o'zidan katta yoshdagilarga e'tibor, hurmat ma'nosida aynan familiya oldidan prefiksini qo'shib murojaat qiladi. Murojaatning bu shakli ko'proq tanishlar, do'stlar o'rtasida yoshni ko'rsatmasdan yaqinlik va do'stona munosabat bildirish uchun keng qo'llaniladi. Ushbu prefiksning “keksalik”, “qari” ma'nosi ma'lum darajada yo'qolib, asosan odamlar o'rtasidagi yaqin va do'stona munosabatlarning ifodasi yanada kuchayadi.

Xitoy tilida odam ma'nosini bildiruvchi rén so'zi ham suffiks bo'lib keladi va shaxs otini yasaydi, bu turdagi so'zlar ham murojaat ma'nosida ishlatiladi.

从前有一个巨人, 它有个可爱的大花园, 园里长满了青草。一天, 巨人出远门回来, 看见小孩子们正在花园里玩儿。 - Cóngqián yǒu yīgè jùrén, tā yǒu gè kě'ài de dà huāyuán, yuán lǐ cháng mǎnle qīngcǎo. Yītiān, jùrén chū yuǎnmén huílái, kànjiàn xiǎo hái zimen zhèngzài huāyuán lǐ wán er.
商人, 海边的烟很便宜。你听见吗? - Shāngrén, hǎibiān de yān hěn piányi. Nǐ tīngjiàn ma?

几个盲人想知道大象是什么样子的, 就一起去摸一头大象。 - Jǐ gè máng rén xiǎng zhīdào dà xiàng shì shénme yàngzi de, jiù yìqǐ qù mō yī tóu dà xiàng.

Yuqoridagilarga asosan, xitoy tilida murojaat so'zlarini hosil qiluvchi so'zlar quyidagicha shaklda hosil qilinadi degan xulosaga kelishimiz mumkin:

- affiks+familiya
- affiks+qarindoshlik atamallari
- qarindoshlik+suffiks
- sifat+suffiks

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES)

1. Typical affixes for formation of addresses in modern Chinese, 王者, 2020 (ilmiy maqola)

2. “中文读本” (第一册) 北京, 人民教育出版社, 2001
3. 最有中国味儿的字和词-Beijing Language and culture university press, Pekin-2010
4. Чжу Мэнвэй. Сопоставительный анализ ласковых обращений в современном русском и китайском языках. // Современная наука: актуальные проблемы теории и практики. Серия: Гуманитарные науки. 2020, № 1.- С. 199-203.
5. Юсупова Х. Особенности образования существительных при помощи аффиксов с негативным оттенком в современном китайском языке. American Journal of Social Science and Education Innovations. IMPACT FACTOR: 5.5. (BAK)
6. Badalbayev, D. F. O. G. L. (2021). XITOIY OG ‘ZAKI NUTQIDA KONSTRUKSIYALI BIRIKMALARNING O ‘RNI VA XUSUSIYATI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(Special Issue 2), 250-255.
7. Akmalovna, S. L. (2020). Attribution model of composition in modern Chinese (On the example of medical terms). International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(4), 3662-3669.
8. Anvarovna, P. N. S. (2022). PHILOLOGY STUDENTS FOREIGN LANGUAGE INTERCULTURAL COMPETENCE DEVELOPMENT IN TEACHING CHINESE LANGUAGE: RESULTS OF EXPERIMENTAL TEACHING. 湖南大学学报 (自然科学版), 49(03).
9. Зиямухамедов, Д. Т. (2021). КОНЦЕПЦИЯ ОБЩЕСТВА И ЧЕЛОВЕКА В НОВЕЛЛАХ ПУ СУНЛИНА. Социосфера, (3), 23-31.
10. МАВЛЯНОВА, У. Х. (2016). ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ В СИСТЕМЕ НОВОЙ ПАРАДИГМЫ ЗНАНИЙ. In *Молодежь и XXI век-2016* (pp. 212-215).
11. Omonov, Q. S., Rikhsieva, G. S., & Khalmurzaeva, N. T. (2021). THE ORIGIN OF AN OFFICIAL TURKIC STYLE AND ITS PLACE IN THE DEVELOPMENT OF A WRITTEN LITERARY LANGUAGE. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES* (2767-3758), 2(08), 45-49.
12. Hulkar, M. (2019). INTERACTIVE METHODS OF PEDAGOGICAL PROGRAMS IN TRAINING Oriental Languages. *Uzbekistan Journal of Oriental Studies*, 1(2), 146-155.
13. OMOROV, Q. (2014). ORTA ÇAĞA AİT TÜRKÇE RESMÎ YAZILARDA SÖZCÜK SEÇME MESELESİ. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (52), 257-268.
14. Халмурзаева, Н. Т. (2020). Типология японского коммуникативно-делового этикета. *Вестник науки и образования*, (14-2 (92)), 26-30.
15. Abdullayevna, N. S. (2019). Языковая политика в Китае: идентификация общественно-политической терминологии Насирова Саодат Абдуллаевна. *КИТАЙСКАЯ ЛИНГВИСТИКА И СИНОЛОГИЯ*, 3, 384.
16. Хашимова, С. А. (2020). ОСОБЕННОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТИВНЫХ ГЛАГОЛОВ ПРИ ПОМОЩИ СУФФИКСАЦИИ В КИТАЙСКОМ ЯЗЫКЕ. In *Страны. Языки. Культура: сборник материалов XI-й международной научно-практической конференции/Под ред. проф. Абуевой НН Махачкала: ДГТУ. 391 с* (p. 361).
17. NS Abdullayevna. 上合组织国家的科学研究:协同和一体化. In *上合组织国家的科学研究:协同和一体化*, 87,0